

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-71-38>

УДК 630:338.48

ЛІСОВІ РЕСУРСИ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПІДНЕСЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

FOREST RESOURCES IN THE SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Голян Василь Анатолійович

доктор економічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>

Бардась Вадим Миколайович

кандидат економічних наук, докторант,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1211-2494>

Демидюк Сергій Максимович

кандидат економічних наук, доцент,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7911-7460>

Holian Vasyli, Bardas Vadym

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Demydiuk Serhii

Academician Stepan Demianchuk International
University of Economics and Humanities

Обґрунтовано, що сільські території виступають основним ареалом концентрації лісоресурсних благ в Україні, а це дає підстави розглядати лісові ресурси одним з основних чинників прискорення темпів соціально-економічного піднесення сільської поселенської мережі. Доведено, що збройна російська агресія призвела до руйнації цілісних майнових комплексів промислових виробництв на тимчасово окупованих територіях України, що підвищило вагомість лісових ресурсів для забезпечення господарської самодостатності національної економіки і зміцнення обороноздатності країни. Встановлено, що реалізація декількох етапів реформування системи управління лісовими ресурсами в Україні вимагає удосконалення системи фіскального регулювання розширеного відтворення та господарського освоєння лісоресурсного потенціалу через підвищення частки відрахувань рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів сільських та селищних територіальних громад. Обґрунтовано, що підвищення рівня результативності використання інструменту рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів залежить від усунення системних перегинів при ідентифікації бази нарахування вказаного фіскального інструменту.

Ключові слова: лісові ресурси, рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів, сільські території, сільські територіальні громади, фіскальне регулювання, публічні бюджети, соціально-економічний розвиток.

It is found that due to the absence of powerful centres of industrial production in most rural areas and the presence of chronic problems of ensuring a critical level of employment of the local population, natural resources, provided that the institutional framework for their involvement in the reproduction process is improved, can become a key factor in the socio-economic development of these areas. It is substantiated that rural areas are the main area of concentration of forest resource benefits in Ukraine. This gives grounds to consider forest resources as one of the main factors in accelerating the pace of socio-economic development of the rural settlement network. It is proved that the armed Russian aggression has led to the destruction of integral property complexes of industrial production in the temporarily occupied territories of Ukraine, which has increased the importance of forest resources

for ensuring economic self-sufficiency of the national economy and strengthening the country's defence capability. It has been established that the implementation of several stages of reforming the forest management system in Ukraine (consolidation of forestry enterprises and their further corporatisation) requires improvement of the system of fiscal regulation of the expanded reproduction and economic development of forest resource potential in order to increase the effectiveness of the impact of the forest component of the national wealth on the socio-economic development of rural areas by increasing the share of rent payments for special use of forest resources to the budgets of rural areas. It has been found that in 2013-2023, the vertical distribution of rent for special use of forest resources meets the basic principles of reimbursement of the costs of past generations and the embodied costs of the State for the creation of forest plantations and the challenges of fiscal decentralisation, which is confirmed by the dominance of the local focus of the budget redistribution of this fiscal instrument. It is substantiated that increasing the level of efficiency of using the instrument of rent for special use of forest resources in the context of increasing its revenues to the budgets of rural and settlement territorial communities depends on eliminating systemic distortions in identifying the basis for charging this fiscal instrument.

Keywords: forest resources, rent for special use of forest resources, rural areas, rural territorial communities, fiscal regulation, public budgets, social and economic development.

Постановка проблеми. Сільські території виступають основним ареалом концентрації лісових ресурсів. Значні запаси лісосировини та здатність лісових біогеоценозів продукувати корисні властивості роблять лісове господарство ключовою ланкою сільської економіки. Саме сільське населення найбільшою мірою залучалося до процесів лісовідновлення та лісорозведення, а також здійснення інших лісогосподарських заходів та процесів лісозаготівель, що забезпечувало певний рівень зайнятості місцевих жителів. Укрупнення територіальних громад, зокрема створення мережі сільських та селищних територіальних громад, підвищило вагомість лісових ресурсів в системі соціально-економічного розвитку сільських територій, що потребує перегляду пріоритетів диверсифікації діяльності сектору лісових господарств та трансформації системи фіскального регулювання розширеного відтворення та господарського освоєння лісових ресурсів, зокрема перегляду співвідношень вертикального розподілу рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів в бік збільшення частки відрахувань до публічних бюджетів територій, що виступають основним ареалом концентрації лісоресурсних благ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття у зв'язку з численними трансформаційними змінами та структурними зрушеннями у національному господарстві України, а також у зв'язку з глобальними трендами стимулювання збереження та розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу активізувалися дослідження, які стосуються виокремлення базових детермінантів соціально-економічного піднесення сільських територій. У працях І.Прокопи та В. Ткачука розкрито методологічні аспекти дослідження проблем та обґрунтовано

модель соціально-економічного розвитку сільських територій, що дало можливість ідентифікувати базові чинники та системні виміри відродження українського села [4–6].

Прикметною рисою численних підходів щодо вибору пріоритетів соціально-економічного розвитку сільських територій виступають авторські позиції, котрі розглядають природні ресурси базовим чинником структурної перебудови та модернізації сільської економіки. Зокрема, Л. Кольоса стверджує, що сільські території є основним ареалом концентрації природно-ресурсних благ як вичерпних, так і невичерпних. Це дає підстави стверджувати наступне: потенційно природні ресурси виступають базовим детермінантом зміцнення як господарської, так і фінансової самодостатності сільських територіальних громад [2]. Таке твердження впливає з того, що відсутність на більшості сільських територій потужних центрів промислового виробництва робить природні ресурси базовим чинником розширеного відтворення сільської економіки. Активація більш дієвого впливу природних ресурсів на соціально-економічний розвиток села вимагає перегляду як організаційних форм їх залучення у відтворювальний процес, так і трансформації системи фіскального регулювання спеціального природокористування та вертикального розподілу акумульованої у публічних бюджетах природно-ресурсної ренти.

У багатьох регіонах України, в першу чергу тих, які відзначаються високим рівнем лісистості, вагомим чинником соціально-економічного розвитку сільських територій виступають лісові ресурси, використання котрих формує інноваційне ядро сільської економіки, а також забезпечує значну частку зайнятості та самозайнятості місцевого населення. З огляду на це О. Олексієвець переконує в тому, що соці-

ально-економічне піднесення сільських територій в теперішніх умовах залежить не лише від розвитку базової ланки місцевої економіки, якою є сільськогосподарське виробництво, а й від інших видів діяльності, які базуються на використанні складових місцевого природно-ресурсного потенціалу (для сільських територій багатолісних районів такою складовою природно-ресурсного потенціалу виступають лісові ресурси) [3].

Водночас поглиблення децентралізації та завершення процесу формування мережі укрупнених територіальних громад, а також корпоратизація сектору державних лісових господарств потребують перегляду ролі та значення лісових ресурсів в системі соціально-економічного розвитку сільських територій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У вітчизняній економічній літературі, як правило, лісові ресурси розглядалися як ресурсна база розвитку сектору державних і комунальних лісових господарств та вагомий чинник нарощення асиміляційної місткості територій, але не повною мірою ідентифікувалася їх роль в системі соціально-економічного розвитку сільських територій як основного ареалу концентрації деревної та недеревної складових лісоресурсного потенціалу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Теоретичний вимір ролі лісових ресурсів в системі соціально-економічного розвитку сільських територій через призму фіскального регулювання господарського освоєння лісоресурсного потенціалу та еквівалентного вертикального перерозподілу рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів між публічними бюджетами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збройне вторгнення на територію України російських загарбників призвело до руйнації цілісних майнових комплексів на тимчасово окупованих територіях, що стало основною причиною структурних зрушень у національному господарстві, а це у свою чергу вимагає результативнішого використання ендегенного потенціалу окремих регіонів. Вагомий ендегенний потенціал становлять лісові ресурси, підвищення комплексності використання котрих дасть можливість сформувати нові інноваційні полюси росту, в першу чергу у багатолісних регіонах та підвищити дієвість їх впливу на темпи соціально-економічного піднесення територій їх концентрації.

Виходячи з того, що основним ареалом їх концентрації виступають сільські терито-

рії, саме перегляд стратегічних пріоритетів залучення лісових ресурсів в систему соціально-економічного розвитку села виступає ключовою домінантою модернізації всієї архітектури лісогосподарювання. Вагомість лісових ресурсів у соціально-економічному піднесенні сільських територій підвищується як через результативніше їх залучення у відтворювальні пропорції, так і через удосконалення системи фіскального регулювання лісогосподарювання як в частині нарахування і вилучення рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, так і в частині підвищення частки її відрахувань у бюджети сільських та селищних територіальних громад.

В умовах воєнного часу, поглиблення децентралізації влади та реалізації декількох етапів реформи управління лісовими ресурсами виникла необхідність у формуванні сучасної моделі фіскального регулювання лісогосподарювання, котра стимулюватиме інноваційну трансформацію лісового сектора національної економіки, а саме забезпечить результативніший вплив лісової складової національного багатства на темпи соціально-економічного піднесення країни та територіальних громад, охорону та захист деревної та недеревної складових лісоресурсного потенціалу, а також сформує фінансово-інвестиційні передумови для ефективнішої комерціалізації екосистемних послуг, які продукуються лісовими біогеоценозами [1].

Ключовим детермінантом формування сучасної моделі фіскального регулювання лісогосподарювання виступає підвищення дієвості використання фіскальних регуляторів, які забезпечать результативніший вплив лісової складової національного багатства на соціально-економічний розвиток територій концентрації лісоресурсних благ. В Україні основним ареалом концентрації лісоресурсних благ виступають сільські території, тому регулятори фіскального впливу на процеси господарського освоєння лісоресурсного потенціалу мають забезпечити зростання надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів як форми відшкодування затрат минулих поколінь та уречевлених затрат держави на створення лісових насаджень та інших складових лісоресурсного потенціалу.

Одним з основних фіскальних регуляторів господарського освоєння лісоресурсного потенціалу виступає рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів. Економічний зміст даного платежу полягає у

відшкодуванні на користь держави та територіальних громад затрат минулих поколінь та уречевлених затрат держави на створення лісових насаджень та інших лісоресурсних благ. Тривалий період основним об'єктом нарахування рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів виступала деревина, заготовлена у порядку рубок головного користування. Розширення бази нарахування рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів відбулося за рахунок деревини, заготовленої під час проведення заходів, пов'язаних з поліпшенням якісного складу лісів, їх оздоровленням, посиленням захисних властивостей, зокрема при проведенні різноманітних видів рубок у деревостанах віком понад 40 років. Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів також нараховується за другорядні лісові матеріали, побічні лісові користування та використання корисних властивостей лісів.

Характерною рисою адміністрування рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів є надмірні розриви між величиною її ставок на велику, середню та дрібну деревину, що створює численні «люфти» для звуження бази її нарахування. Це є однією з основних причин штучного масштабування санітарних та прохідних рубок, що у свою чергу призводить до зменшення заготівлі деревної біомаси стиглих деревостанів. Порівняно з іншими видами рентної плати, зокрема рентної плати за користування надрами, рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів корелює як з базовими принципами відшкодування затрат минулих поколінь та уречевлених затрат держави, так і з пріоритетами бюджетно-фіскальної децентралізації.

У 2013–2023 роках спостерігається домінування частки місцевих бюджетів у структурі надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до Зведеного бюджету України. Зокрема частка місцевих бюджетів за аналізований період коливалася в діапазоні 57,2–68,8%, а частка держбюджету – в діапазоні 31,2–42,8% (рис. 1). Це свідчить про те, що акумуляція рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у публічних бюджетах носить регіональну та місцеву спрямованість, а це відповідає викликам поглиблення децентралізації та зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад базового рівня.

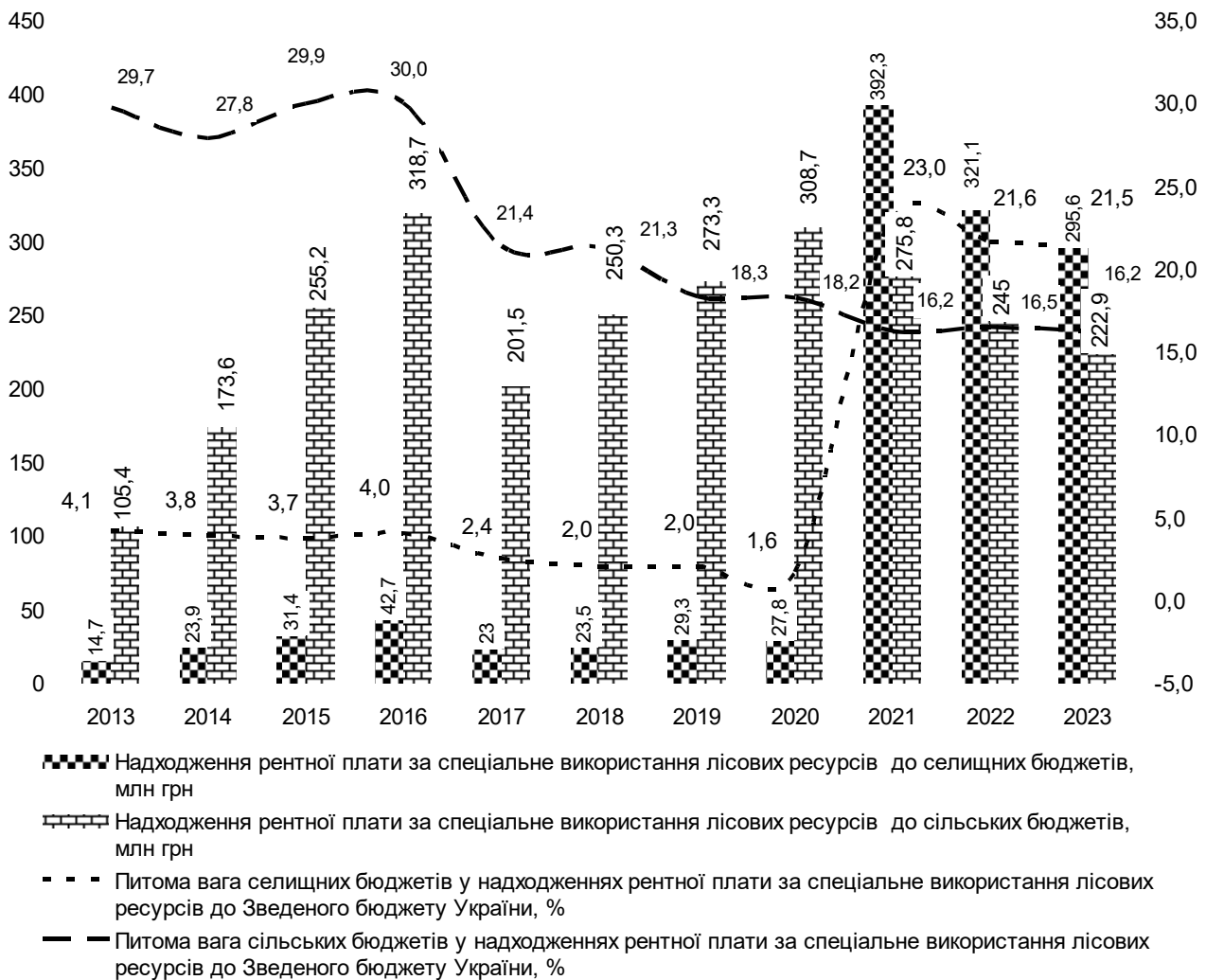
Позитивною стороною вертикального перерозподілу рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів є високий

рівень її концентрації у бюджетах сільських та селищних територіальних громад. Саме перераховані територіальні громади охоплюють сільські території, котрі виступають основним ареалом концентрації лісоресурсних благ. Висока частка відрахувань рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів означених територіальних громад свідчить про еквівалентність та справедливість розподілу названого фіскального інструменту.

У 2013–2023 роках в динаміці надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів сільських територіальних громад (сільських бюджетів) спостерігалось декілька фаз. У 2013–2016 роках спостерігався висхідний тренд, оскільки мало місце ритмічне зростання надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів. У 2013 році сума надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів сільських територіальних громад (сільських бюджетів) становила 105,4 млн грн, у 2014 році – 173,6 млн грн, у 2015 році – 255,2 млн грн, у 2016 році – 318,7 млн грн. Тобто у 2016 році порівняно з 2013 роком надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів сільських територіальних громад (сільських бюджетів) виросли більш як у 3 рази.

Просідання надходжень означеного фіскального інструменту до бюджетів сільських територіальних громад (сільських бюджетів) спостерігалось у 2017 році порівняно з 2016 року. У 2017–2020 роках висхідний тренд у динаміці надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів сільських територіальних громад (сільських бюджетів) відновився. Зокрема, у 2020 році надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів сільських громад порівняно з 2017 роком збільшилися більш як на 100 млн грн. У 2013–2023 роках частка бюджетів сільських територіальних громад (сільських бюджетів) у загальних надходженнях рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до Зведеного бюджету України коливалася в інтервалі 16,2–30,0%. При чому в цілому за аналізований період спостерігалось поступове зниження частки сільських бюджетів в загальних надходженнях лісоресурсної ренти до публічних бюджетів в цілому.

У 2021–2023 роках мало місце певне скорочення сум надходжень рентної плати за

Рис. 1. Надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до селищних та сільських бюджетів (бюджетів селищних та сільських територіальних громад) в цілому по Україні у 2013–2023 роках*,**

Джерело: розраховано за даними Міністерства фінансів України

* у 2016–2020 роках не враховані надходження рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів об'єднаних територіальних громад

** у 2021–2023 роках бюджети сільських та селищних територіальних громад

ЕКОНОМІКА

спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів сільських територіальних громад. Це пов'язано із завершенням процесу укрупнення територіальних громад, у результаті чого великі площі лісових земель стали частиною територій, закріплених за селищними територіальними громадами. Частина таких площ також стала закріпленою за міськими територіальними громадами, оскільки такі громади з центром у місті також охоплюють сільські населені пункти. Тобто скорочення частки бюджетів сільських територіальних громад (сільських бюджетів) у загальних надходженнях рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до Зведеного

бюджету України значною мірою пов'язане з переформатуванням меж територіальних громад і відповідно перерозподілом лісоресурсної ренти між бюджетами територіальних громад базового рівня.

Підтвердженням такого припущення стало різке зростання надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів селищних територіальних громад (селищних бюджетів) у 2021 році порівняно з 2013–2020 роками. Якщо у 2020 році до бюджетів селищних територіальних громад (селищних бюджетів) надходило 27,8 млн грн рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, то у 2021 році даний показник склав

392,3 млн грн. У 2022 році даний показник становив 321,1 млн грн, у 2023 році – 295,6 млн грн. Водночас різке збільшення надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів селищних територіальних громад (селищних бюджетів) зумовлено також і тим, що у 2016-2020 роках значна сума даного виду природно-ресурсної ренти надходила до бюджетів об'єднаних територіальних громад, що не дає можливості чітко ідентифікувати її розподіл між селищними та сільськими бюджетами. Зокрема до бюджетів об'єднаних територіальних громад у 2016 році надійшло рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів 22,7 млн грн, у 2017 році – 45 млн грн, у 2018 році – 114,8 млн грн, у 2019 році – 295 млн грн, у 2020 році – 385,4 млн грн.

Суттєве збільшення надходжень рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів селищних територіальних громад (селищних бюджетів) у 2021 році порівняно з 2013–2020 роками зумовлено тим, що до складу селищних територіальних громад увійшла значна кількість сільських населених пунктів і прилеглих до них територій, де концентруються процеси заготівлі деревини при різних видах рубок та інших лісгосподарських заходів, а також відбувається залучення у відтворювальний процес другорядних лісових матеріалів, побічних лісокористувань та корисних властивостей лісів.

Висновки. Прискорення темпів соціально-економічного піднесення сільських терито-

рій, в першу чергу у багатолісних регіонах, напряму пов'язане з підвищенням рівня комплексності використання лісових ресурсів, що водночас розширить базу нарахування рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів і тим самим дасть можливість забезпечити вищий рівень результативності відшкодування затрат минулих поколінь та уречевлених затрат держави на створення лісових насаджень. Розширення бази нарахування рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів створює можливості для нарощення надходжень даного фіскального інструменту до публічних бюджетів. Трансформація системи фіскального регулювання лісгосподарювання має передбачати комплекс заходів, які регламентуватимуть зростання частки відрахувань рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів до бюджетів територій, які виступають основним ареалом концентрації лісоресурсних благ. В Україні таким основним ареалом виступають сільські території, тому доцільним є збільшення частки відрахувань означеного фіскального інструменту до бюджетів сільських та селищних територіальних громад (селищні громади охоплюють велику кількість сільських населених пунктів, особливо у Поліському, Карпатському та Подільському багатолісних регіонах). Таким чином підвищення рівня еквівалентності вилучення рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів може стати одним з вагомих детермінантів прискорення темпів соціально-економічного розвитку сільських територій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голян В., Марчук Ю., Погуляйко Ю., Матрунчик Д., Дзюбенко О. Формування сучасної моделі фіскального регулювання лісгосподарювання як важлива передумова інноваційної трансформації лісового сектора України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. № 3(56). С. 139–155.
2. Кольоса Л. Л. Природні ресурси як фактор зміцнення фінансової самодостатності сільських територіальних громад. *Агросвіт*. 2023. № 19. С. 45–51.
3. Олексієвець О. М. Диверсифікація діяльності постійних лісокористувачів як пріоритетний напрям розвитку сільських територій: еколого-економічні аспекти. *Агросвіт*. 2018. № 13. С. 35–41.
4. Прокопа І. В. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку. *Економіка України*. 2007. № 6. С. 50–56.
5. Ткачук В. А. Методологічні аспекти дослідження проблем соціально-економічного розвитку сільських територій. *Облік і фінанси*. 2015. № 2. С. 150–157.
6. Ткачук В. А. Обґрунтування моделі соціально-економічного розвитку сільських територій. *Економіка АПК*. 2015. № 7. С. 76–84.

REFERENCES:

1. Holian V., Marchuk Yu., Pohuliaiko Yu., Matrunchyk D., Dziubenko O. (2024). Formuvannia suchasnoi modeli fiskalnoho rehuliuвання lisohospodariuvannia yak vazhlyva peredumova innovatsiinoi transformatsii lisovoho

sektora Ukrainy [Formation of a modern model of fiscal regulation of forestry as an important prerequisite for innovative transformation of the forest sector of Ukraine]. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, no. 3(56), pp. 139–155.

2. Kolosa L. L. (2023). Pryrodni resursy yak faktor zmitsnennia finansovoi samodostatnosti silskykh terytorialnykh hromad [Natural resources as a factor in strengthening the financial self-sufficiency of rural territorial communities]. *Ahrosvit*, no. 19, pp. 45–51.

3. Oleksiievets O. M. (2018). Dyversyfikatsiia diialnosti postiinykh lisokorystuvachiv yak priorytetnyi napriam rozvytku silskykh terytorii: ekoloho-ekonomichni aspekty [Diversification of activities of permanent forest users as a priority direction of development of rural areas: ecological and economic aspects]. *Ahrosvit*, no. 13, pp. 35–41.

4. Prokopa I. V. (2007). Silski terytorii Ukrainy: doslidzhennia i rehuliuвання rozvytku [Rural areas of Ukraine: research and development regulation]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 6, pp. 50–56.

5. Tkachuk V. A. (2015). Metodolohichni aspekty doslidzhennia problem sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii [Methodological aspects of researching the problems of socio-economic development of rural areas]. *Oblik i finansy*, no. 2, pp. 150–157.

6. Tkachuk V. A. (2015). Obgruntuvannia modeli sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii [Substantiation of the model of socio-economic development of rural areas]. *Ekonomika APK*, no. 7, pp. 76–84.